

(۲۹۵)

شاه نامه

فردوسی طوسی

(ابوالقاسم حسن بن اسحاق شرفشاه)

(م . ۴۱۶)

باندازه ۳۸ . x ۳۰ سانتیمتر - جلد ابره تیماج متن و حاشیه، سوخت
تحریر ترنج و نیم ترنج و گوشه، طلا پوش بطلای سبز و حاشیه،
بوته اندازی بطلای سرخ، یاد و حاشیه برجسته روغنی، متن مشککی گل و
بوته نقاشی مذهب، اندرون تیماج عنابی ترنج و سر ترنج و گوشه و
حاشیه، بند روسی سوخت معرق، روی زمینه لاجوردی، جدول مذهب -
کاغذ خانیالغ نخودی، جدول زرین دار - دو صفحه اول مقدسه و آغاز نسخه
و تمامی صفحاتی که تصویر دارد و صفحه مقابل آن، بین السطور طلا اندازی
- شماره صفحات . . ۷، هر صفحه ۳ سطر، هر سطر سه بیت (شش مصراع) -
عناوین عموماً بقلم زر و سفیداب تحریر دار - سرسختن های منقش مذهب
ممتاز، بخط رقاع کتابت عالی - نسخه شروع می شود، بایک شمس مذهب
مرصع ممتاز که در میانه روی متن زر بوته اندازی این عبارات بنام
زر تحریر دار بخط رقاع نوشته شده است: « قد زینت نحر هذه الایات
و نوادرها و رتبت درر هذه المعانی و جواهرها، برسم خزائن السلطان
الاعظم مالک رقاب الامم حاسی حوزة الاسلام اعظم سلاطین الانام

غیاث السلطنة والدنیا والدین ، بایستغر بهادرخان ، خلد الله سلطنته .»
و در همین صفحه بالای شمس ، در محل نا مناسب بی قرینه ای
یک ترنج کوچک مذهب مرصع انداخته اند که جدید تر از اصل
و بنظر می رسد که مہری یا یادداشتی بوده است که روی آنرا پوشانیده اند .
صفحة دوم و سوم جمعاً یک تصویر شکار گاه مینیاتور ممتاز است ،
که حواشی آن دو صفحه ، یک حاشیہ مذهب مرصع عالی دارد - دو صفحه
سوم و چهارم ، متن و حاشیہ مذهب مرصع ممتاز که در میانہ روی
دو ترنج بشرح شمسہ صفحه اول ابن عبارات نوشته شده است : « قد امر
بتحریر هذا الكتاب الشریف و سطر ذلك الرق العنیف الذی کانت کلماته
کالجواهر الزواهر و الفاظه کاللالی النواثر و اشار بتذهیبه و تصویره
السلطان الاعظم و الخاقان الاکرم زبدة الملوک و السلاطین و عمدة الاکاسرة
و الخواقین ، غیاث السلطنة والدنیا والدین بایستغر بهادر خان ، زین الله
سریر السلطنة بوجوده » و در چهار کتیبه بیشانی و ذیل بهمان شرح ،
این عبارات نوشته شده است : « هذا کتاب فیہ نقایس یواقیت الاخبار ،
و فرائد فوائد لالی بحار الاشعار الموضوعة علی الاحداق عند اولی الابصار ،
المتنبئة عن قصص السلاطین و الملوک الاخبار » - دو صفحه پنجم و ششم ،
متن و حاشیہ مذهب مرصع ممتاز که در متن دو صفحه هریک ۱۳ سطر
از مقدمه منثور کتابت شده و بین السطور طلا اندازی است و در چهار
کتیبه بیشانی و ذیل ، این عبارات بخط کوفی تزئینی عالی ، بسفیداب
نوشته شده است : « هذا کتاب فیہ عرایس ابکار الخواطر و الابصار ،
و بحور اصناف نالی المشورة بجواهر الاشعار ، المخزونة فیہ تواریخ الملوک
والاسمار ، لیخزن فی خزانة السلطانية الی آخر الادوار » - دو صفحه ۳
و ۴ ، متن و حاشیہ مذهب مرصع ممتاز که در چهار کتیبه بیشانی و ذیل
بخط رقاع بقلم زر تحریر دار روی متن زرستش این عبارات نوشته
شده است : « تذکرة اسماء السلاطین مفرح الخواطر و تحریر احوال الخواقین

محیر انضمامی ، من دعاه بالحنیة فله الرحمة المتکثیر ، من الله الاحد
 الصمد الواعب الغافر . « و در متن فهرست طبقات سلاطین و اساسی
 شاهان را هر یک در یک مهر مذهب بقلم سفیداب بقلم رقاع بسفیداب
 نوشته است . دو صفحه ۲۰ و ۲۱ که آغاز متن شاهنامه است ، متن
 و حاشیه مذهب مرصع و در چهار کتیبه پیشانی و ذیل این عبارات
 بخط کوفی تزیینی عالی بقلم نیل نوشته شده است . : »

« .

و در میان هر صفحه ۱۳ سطر چهار مصرعی از متن شاهنامه
 نوشته و بین سطور طلا اندازی دو صفحه بعد نیز بین سطور طلا اندازی
 و یک سر لوح مذهب مرصع دارد که در کتیبه آن روی متن زر منقش
 بخط ثلث جلی بسفیداب تحریر دار نوشته شده است : « در بیان آفرینش
 افلاک و انجم » . دو صفحه آخر نیز مانند دو صفحه اول در چهار کتیبه
 بهمان خط ، بسفیداب این عبارات نوشته شده است : « هذا ختم الکتاب
 الذی »

- مجموعاً دارای ۲۲ مجلس بیاتور آبرنگ ممتاز دارد . بخط
 نستعلیق کتابت خفی خوش . رقم جمعاً یسنغری تبریزی . تاریخ تحریر
 سال ۸۳۳ - (شماره ۴۷۵۲)

آغاز نسخه :

افتتاح سخن آن به که کند اهل کمال بختای ملک الملک خدای متعال
 پادشاهی که به پیرامن جاهش نرسد از ازل تا با بد زحمت نقصان و زوال
 « مالک الملکی که در تدبیر ملک و ملکوت و تربیت عالم لاهوت
 و ناسوت بوزیر و مشیر و ظهیر و نصیر محتاج و مفتقر نگشت
 . . . اما بعد ، درین ایام که تاریخ هجری بهشتصد و بیست و نه
 رسیده است ، حضرت شاه و شاهزاده اعظم . . . معزالحق و الدنیا و الدین

امیر زاده بایسنقرخان... از شغف و اهتمامی که بکلام موزون و سخن گزاری مطبوع و دانستن اخبار و آثار پسنده سلاطین بزرگوار و آئین گزیده پادشاهان جهاندار از اکنسره نامدار و قیامه کماکار که بر صحنای صفا بیح لیل و نهار است دارد، گاه گاهی بمطالعه شهنامه که فردوسی طوسی گفته است و در نظم آن در دری سفته است اشتغال می نمود. هر چند شهنامه های متعدد در کتب خانه های بون معد بود، اما چنانکه مزاج نازک و طبع لطیف شد و شهزاده آنرا پسندیدی، نبود و چون در روزگار دولت همایون... هنر بالا گرفته است... اشارت همایون نافذ گشت که از چند کتاب یکی را مصحح ساخته مکمل گردانند... و در دیباجه حکایت جمع آوردن پادشاهان نامه که اصل شهنامه است و جمعی شعرا که بنظم آن مشغول شدند تا آن زمان که بر فردوسی اتفاق کردند و تمام کردن فردوسی شهنامه را و حکایت حرمان و نویسی او از سلطان محمود و ایاتی که در شکایت از سلطان محمود گفته است با آنچه از احوال فردوسی استماع افتاده و جدولی که مجمل طایقات ملوک عجم از آن معلوم شود و شجره انساب ایشان از کیومرث تا بزرجدرد، کتابت کنند، بنا بر امثال اعلی این دیباجه بدین سیاق مکتوب گشت.

«جمع آوردن کتاب - راویان آثار و ناقلان اخبار چنین روایت کنند که در ایام ماضی ملوک عجم خاصاً ساسانیان و از ایشان سیمنا پادشاه عادل انوشروان را بجمع اخبار گذشتگان و تصحیح احوال و حکایات ایشان، شره و ونوع تمام بود و پیوسته باطراف و اکناف جهان فرستادی تا در هر مملکت حکایات ملوک آنجا با قضایه دیگر که شایسته ذکر بودی تفحص نموده تحقیق می کردند و نسخه آن بکتاب خانه می سپرد. چون بزمان بزرجدرد شهریار رسید مجموع آن تواریخ مشرفاً در خزانه او جمع آمده بود. دانشور دهقان را که از جمله اکابر مداین بود و شجاعت و حکمت با هم جمع داشت، بفرمود تا آن تواریخ را فهرستی

نهاد و از ابتدای دولت کیومرث تا انتهای سلطنت خسرو پرویز در ترتیب یاد کرد و هر سخن که در آنجا مذکور نبود از موبدان و دانایان پرسید و بدان ملحق گردانید تا تاریخی جمع شد در نهایت کمال تا زمانی که سعد بن وقاص خزینه یزدجرد بغنیمت گرفت ، آن تاریخ در میان غنائم بود ، پیش اسیرالمؤمنین عمر رضی الله عنه بردند . مترجمی را فرمود که از مضمون این کتاب خبر دهد . بعضی از آن کتاب چون قواعد عدل و داد بیشتر ادیان و غیر آن از عزایم ملوک عجم و تدبیر و رأی ایشان بازگفت ، بغایت مرضی و مستحسن افتاد و فرمود که آنرا بزبان تازی ترجمه کردند ؛ اما بعضی دیگر از سخنهای ناسعقول و ناپسندیده بود چون معتقدان عبدة الشمس و آتش پرستان و قواعد صابیان و حکایت زال و سیمرغ و امثال آن بشنید فرمود که این کتاب شایسته ملاحظه و مطالعه نیست

« شرح احوال حکیم فردوسی رحمه الله علیه » ذکر بینی که مزاج سلطان بدان جهت بر فردوسی متغیر شد » ذکر اتمام شهنامه و ایباتی که فردوسی در شکایت گفته است

پایان مقدمه منثور : « . . . و اما وفات حکیم در شهور سنه عشر و اربعه مائه بود رحمه الله علیه . ایزد سبحانه و تعالی ملاحظه و مطالعه این کتاب شریف را بر خدام حضرت خلافت بناهی خجسته و همایون دارد . (مصراع) این دعا را ز همه خلق جهان باد آمین . »

آغاز متن شاهنامه :

« بتام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه بر نگذرد . »
پایان نسخه :

« از این بس نعیرم که سن زنده ام هر آنکس که دارد هوش و رأی و دین نویسنده را ای خدای کریم بیامر ز و آزاد کن از جحیم »

« قد وقع الفراغ من تحرير هذا الكتاب الشريف... بإشارة الخان بن
 الخان سلطان سلاطین العهد والزمان... غیث السطنه والندیا والندین
 بنسفر بهادر سلطان خلدالله تعالی بکله و سلطانه، غنی بدالعبد
 الضعیف المقتدر الی رحمة الباری جعفر البایسنفری اصلح الله احواله
 فی الخامس من جمادی الاولی سنة ثلاث و ثلثین و ثمانمئة عالیه
 واحمد لله اولاً و آخرآء. »

با اینکه این نسخه بی نظیر خوب نگاهداری شده و فرسوده نشده
 است متأسفانه دو سکه دارد، یکی بعد از صفحه ۱۷۸ که چهار ورق
 و معادل قریب ۸۰۰ بیت است و دیگر پس از صفحه ۵۰۵ که فقط
 آن نیز بهمین میزان است و در صحافی مجددی که شده صفحات ۱۵۶
 ۱۵۴-۱۷۸۳-۱۷۹۰ را متن و حاشیه و شش تصحیف کرده اند.

تاریخ ورود این نسخه بکتابخانه معلوم نیست. در پشت صفحه
 اول در بالای شمس مرصع مهری باسجج « سلام علی ابراهیم ۱۲۲۳ »
 و در ذیل شمس « مهر امیر نظام گروسی : بیجج » عبدالراجی حسعلی
 ۱۳۳۳ را دارد و شاید نسخه را هم او تقدیم کتابخانه کرده باشد.

(۲۹۶)

فردوسی

باندازه ۱۷۰ × ۲۶۰ میلیمتر - جلد: بده تیماج نهوهای تریج و
 سر تریج و لچکی و حاشیه ضربی، اندرون میشن تونانی تریج و نیم تریج
 و گوته سوغت معرق عالی روی زمینه لاجوردی مستعدل و ریخته -
 کاشه دولت آبادی جدول زرین دار - عناوین بخط رقاع بقلم زر تحریر دار
 نوشته شده - یک سر لوح مذهب مرصع عالی که در کتیبه آن بخط کوفی

تزیینی بزر، روی متن لاجورد نوشته شده « کتاب شه نامه » - دو صفحه
اول متن و حاشیه مذهب مرصع لاجوردی عالی که در میان هر صفحه
۱۱ سطر از دیباچه نوشته شده است و در پیشانی و ذیل این دو صفحه
بخط کوفی تزیینی بقلم سفیداب این دو بیت نوشته شده

« سکه کاندلر سخن فردوسی طوسی نشاند

کافر مگر هیچ کس از زمره فرسی نشاند

اول از بالای کرسی بر زمین آمده سخن

او دگر بارش گرفت و بر سر کرسی نشاند» (۱)

- دارای ۱۲ مجلس تصویر مینیاتور عالی (که بعضی مواضع را
محو کرده اند) بعلاوه دو صفحه اول سابقه متن کتاب دو مجلس تصویر
است که حاشیه آن مذهب لاجوردی عالی است - ۱۱۰۳ صفحه ، هر
صفحه ۲۵ سطر ، هر سطر دو بیت - خط مقدمه مشهور نسخ کتابت عالی
و خط متن شاهنامه نستعلیق کتابت خفی متوسط - رقم محمد ششمنقی -
تاریخ تحریر سال ۸۴۷ . (شماره ۴۷)

آغاز : « بسمله . . . در خبرست که بروزگار سلطان محمود غازی
رحمة الله علیه مردی از مجتسمان فارس بود و شغلی بردست وی برقت . . . »
پایان : « ز ما بر روان محمد درود همی تا بود روز و شب تا رو بود »

« تمت الكتاب . لثبه الفقير اضعف عباد الله تعالى الغنى محمد
بن محمد بن علی حنفی ششمنقی اصباح الله تعالى عنهم . فی سلخ صفر
ختم بالخیر والآخر لسنة سبع واربعم وثمانمئة الهجرية النبوية المصطفوية

(۱) این دو بیت را در جای دیگر بطرز ذیل آورده اند :

سکه کاندلر سخن فردوسی طوسی نشاند تانه پنداری که کس از زمره فرسی نشاند

اول از بالای کرسی بر زمین آمده سخن او دگر بارش بیآلود بر سر کرسی نشاند

(۲۹۷)

شاه نامه

فردوسی

پانداژه ۲۱۵ x ۳۶۷ - جلد مقوای روغنی عالی منقش بدو مجلس
تصویر مذهب ، اندرون سرخ ساده - کاغذ متن دولت آبادی زرقشان
جدول زرین دار - بسیاری از صفحات متن و حاشیه و وصلی شده - عناوین
بسقیداب تحریردار ، در سرسخنهای مذهب مرصع روی متن از بوته
اندازی نوشته شده است - دو صفحه اول نسخه و دو صفحه آغاز متن
شاهنامه ، متن و حاشیه بین السطور طلا اندازی منقش ، حاشیه بوته
اندازی مذهب منقش عالی - ۲ سر لوح مذهب مرصع عالی در ابتدای
نسخه و آغاز متن شاهنامه که در کتیبه آن دو روی متن زر منقش ، عنوان
دیباچه و شاهنامه و ناظم ، بسقیداب تحریردار نوشته شده است -

۴۳ مجلس تصویر مینیاتور خوش و صفحات مقابل تصویرها بین السطور
طلا اندازی منقش - صفحات : ۱۳۴ ر ۱۳۵ ر ۱۵۶ ر ۱۷۴ ر ۱۷۵ ر
۲۲۰ ر ۲۲۱ ر ۲۴۰ ر ۲۴۱ ر ۲۶۲ ر ۲۶۳ ر ۲۸۶ ر ۲۸۷ ر ۳۷۴ ر
۳۷۵ ر ۳۹۲ ر ۳۹۳ ر ۴۸۸ ر ۴۸۹ ر ۵۳۳ ر ۵۳۴ ر ۵۵۴ ر ۵۵۵ ر
۵۷۴ ر ۵۷۵ ر ۶۳۶ ر ۶۳۷ ر ۶۴۶ ر ۶۴۷ ر ۷۵۶ ر ۷۵۷ ر ۷۹۰ ر
۷۹۱ ر ۸۶۴ ر ۸۶۵ ر ۹۶۶ ر ۹۶۷ ر ۱۱۰۶ ر ۱۱۰۷ - ۱۱۰۸ ر متن و حاشیه ،
حاشیه بوته اندازی مذهب - دو صفحه آخر بین مصرعها تسمه مذهب
منقش - ۱۲۲۱ صفحه ، هر صفحه ۲۵ سطر ، هر سطر ۲ بیت ، ۱۲۰
میلیمتر - خط نستعلیق کتابت عالی و خوش - بدون رقم و تاریخ تحریر
(حدود سال ۹۵۰ - شماره ۴۶۷)

آغاز مقدمه مشهور « افتتاح سخن آن به که کند اهل کمال

به ثنای ملک العرش خدای متعال »

« مالک الملکی که در تدبیر ملک و ملکوت و رتبت علم لاهوت

و ناسوت بوزیر و مشیر و ظهیر و نصیر محتاج و مستقر نگشت »

پایان مقدمه « . . . وفات حکیم ابوالقاسم فردوسی در شهر

سنه ست عشر و اربعمائه هجری النبوی صلی الله علیه وآله وسلم .

الرماله المسمی بدیباچه بایسنقری الحمد لله رب العالمین و الصلوات

و السلام علی نبیه و صلی الله علی خیر خلقه محمد وآله اجمعین . تمت »

آغاز متن « بنام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد »

پایان « خدایا توئی داور دستگیر بیخشای تقصیر این مرد پیر »

ای آنکه ترا طالع مسعود بود دانی که مرا از توجه مقصود بود

یک فاتحه از بهر نویسنده بخوان تا عاقبت کار تو محمود بود

» . . . تمام شد کتاب شاهنامه ملک الشعراء حکیم فردوسی طوسی

رحمة الله علیه و الغفران . تمت »

چنانکه گذشت نسخه رقم ندارد ، ولی چون ظاهراً نسخه در

کتابخانه شاه طهماسب اول صفوی کتابت و تزیین و تذهیب شده و خط

کاتب استادی است که بشیوه شاه محمود کاتب نیشابوری بسیار نزدیک

است ، و مصرع آخر دو بیت آخر که خارج از متن و از کاتب است « تا

عاقبت کار تو محمود بود » اشاره ای بنام محمود است ، هیچ دور

نیست که نسخه بخط شاه محمود باشد .

بسیاری از صفحات متن وصالی و تعمیر شده و بعضی صفحات

از جمله : ۴۱۷ - ۴۲۰ - ۵۱۱ - ۵۱۲ - ۶۷۹ - ۶۸۰ نو نویسی است

نسخه بسال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و پشت صفحه

اول مهر او را دارد .

(۲۹۸)

شاه نامه

فردوسی

باندازه ۲۰۰ x ۳۲۷ - جلد میشن پشمی منگنه مذهب جدید
فرنگی - کاغذ اصلهائی جدول زرین دار - عنوانها بشنگرف بخط رقاع
بقلم زرو بعضی بخط نستعلیق و قلم لاجورد - سر سخنها بعضی طلا
اندازی بسیاری از صفحه ها وصالی شده و بعضی نو نویس از اول و
آخر مقدمه منشور سائط - سر لوح آغاز متن بیرون کشیده و وصالی شده -
حاشیه صفحه آخر متن کتاب و پشت آن و پشت صفحه اول متن شاهنامه
قلمکاری و آخر صفحه آخر بوبه اندازی منقش - ۱۰۸ مجلس تصویر
مینیا تور خوش غالباً فرسوده و محو شده - ۱۱۸۳ صفحه ۴ هر صفحه ۲۰
سطر هر سطر دو بیت ۱۳۰ میلیمتر - خط نستعلیق کتابت خفی متوسط
رقم محمد محمود قیری تاریخ تحریر سال ۹۴۹ - (شماره ۴۷۳)

آغاز موجود مقدمه « مردم را با دین محمد الرسول الله صلی الله
علیه و سلم خواند . کنارنگ بسر را »

بایان موجود از مقدمه منشور « چون بپایه تخت حاضر شد
آن مدح برخواند . سلطان را بغایت خوش آمد و بسندیده .

آغاز متن « بنام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد »
پایان نسخه « هزاران درود و هزاران سلام ز ما بر محمد علیه السلام »

« تمت الكتاب شاهنامه من كلام قبلة الشعراء والمدققين المستغرق
برحمة الله الملك المحصي حكيم الحق والملة والدين فردوسی رحمة الله
عليه في تاريخ شهر جمادى الاولى سنة تسع و عشرين و تسعمائة
والحمد لله ... كتيبه اضعف عباد الله الغني محمد محمود بن محمد نظام
القيري عن توابع فارس غفر الله عنه . »

(ورق آخر موجود نسخه ، صفحه آخر مقدمه و فهرست شاهنامه است که در صحافی بهتر در اینجا نهاده شده است)
نسخه سال ۱۲۸۲ از عرض کتابخانه گذشته است .
(۲۹۹)

شاه نامه

فردوسی

باندازه ۲۱۰ × ۳۲۵ میلیمتر - جلد تیماج ابره ضربی مستعمل فرسوده ، اندرون میشن عنابی ترنج و سرترنج و گوشیده بریده سوخت معرق مذهب ریخته و فرسوده - کاغذ اصل اصفهانی و صفحات نو نویسی ویزی نیابتی جدول زرین دار - عناوین بشنگرف نوشته شده - دو صفحه اول بین السطور طلا اندازی و دو صفحه اول دفتر دوم و سوم و چهارم ، متن و حاشیه بین السطور طلا اندازی ، حواشی بوته اندازی مذهب - ع سر لوح مذهب مرصع متوسط - ع مجلس تصویر مینیاتور عالی - ۹۸۰ صفحه هر صفحه ۲۵ سطر ، هر سطر دویست ۱۱۷ میلیمتر - خط نستعلیق تحریر کتابت خفی متوسط - بدون رقم و تاریخ تحریر (نیمه اول قرن دهم) - (شماره ۱۲۱۶۲)

(از اول تا صفحه ۵۴ و از آخر از صفحه ۹۳۸ تا آخر نو نویسی و این قسمت رقم علی اصغر همادانی و دیگران است)
آغاز « بسمله » بنام خداوند جان و خرد کزین بر تراندیشه برنگذرد «
پایان » ز کردار شاهان سخن شد تمام حدیث اسپری کرده شد و السلام «
» حسب الاشاره ... میرزا محمد ناتمامیهای اول و آخر کتاب شاهنامه را بعضی خود و بعضی ... حاج علی اکبر شیرازی و یک دو ورق را شاگردی دیگر است کتاب نمود ، لکن بهیچوجه مطالب آخر کتاب

شاهنامه دستگیر فقیر نشد . مشهور است که آخر شاهنامه خوش است ،
 گویا بعکس باشد العبد علی اصغر الهمدانی »
 چنانکه گذشت نسخه اصل تاریخ تحریر ندارد ولی یکی از
 مجالس تصویر تاریخ ۹۳۵ دارد .

(۳۰۰)

شاه نامه

فردوسی

باندازه ۱۸۲ × ۲۹۵ - بدون جلد - صفحات متن و حاشیه شده
 کاغذ متن خائبالغ حاشیه کشمیری جدول و کمنه زرین - عنوانها به شنگرف
 روی متن زر - دو صفحه اول بین السطور طلا اندازی - یکت سر لوح مذهب
 لاجوردی بیتدل الحاقی - ۱۳ مجالس تصویر مینیاتور خوش - ۷۷۸
 صفحه ۲ هر صفحه ۳۵ سطر هر سطر دو بیت ، ۱۱۲ میلیمتر - خط نستعلیق
 کتابت عالی - بدون رقم - تاریخ تحریر سال ۱۰۲۱ . (شماره ۱۱۰۶۵)
 آغاز « بنام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد »
 پایان « هزاران درود و هزاران سلام ز ما بر محمد علیه السلام »
 « کتاب مستطاب بلاغت انتساب شاهنامه من کلام افضل
 الحکما و العتکمنین بلبل سخن پرور طوس حکیم فردوسی کتابخانه شریفه
 نواب معلی القاب مقدس جناب مرتضوی انتساب طوی لهم و حسن
 مآب اعنی سلطان السادات و التقباء فی الایام مرتضی بحالکک اسلام
 مقتدی طوایف انام نوباوه ریاض ولایت و نقابت ثمره شجره بوستان
 سیادت و کرامت مطاع الاسلام و المسلمین کشف العجزه و الملهوفین
 ناظم مناظم شریعت پروری محمد بنیان مرحمت گستری کمالا لسیاده
 و النقاة و الشریعة و الطریقه و الحقیقه و العزة و العلا [ابوالحسین . . ۹۰]

شأنه و خلد اقباله ، تحریر یافت و کان ذلک فی . ۱ شهر رمضان المبارک

چنانکه ملاحظه می شود با ذکر القاب فراوان نام صاحب نسخه و همچنین رقم را محو کرده اند و کاتب معلوم نیست ؛ ولی احتمال قری می دهم که تمامی نسخه بخط شیوای استاد استادان خط نستعلیق سیر عماد سیفی قزوینی باشد .

نسخه بسیار فرسوده و صفحات رطوبت دیده بوده که آنرا بخوبی مرمت کرده اند ، ولی اوراق آن مشوش است و سقط بسیار دارد و چون از جمله نسخه های مسروقه بوده است سر لوحه های آنرا کشیده و شاید از مجالس تصویر اصل نیز مقداری کسر باشد ، حتی جمله اصل رانیز برداشته باشند .

(۳۰۱)

فردوسی

باندازه ۲۱۵ x ۳۱۰ - جلد مقوای ابره اطلس سبز گلدار سجاغ
و عطف تیماج سرخ اندرون ترنج و سرترنج و گوشه پریده ضربی مطلا - کاغذ
اصفحانی جدول زرین - بعضی صفحه ها وصالی و متن و حاشیه شده -
عنوانها پشتگرف - ۵ سر لوح مذهب مرصع خوش - ۲۷ مجلس تصویر
سینیاتور متوسط - ۱۱۵۲ صفحه ، هر صفحه ۲۵ سطر ، هر سطر دو بیت
۱۲۵ میلیتر - خط نستعلیق کتابت جلی متوسط - بدون رقم - تاریخ
تحریر سال ۱۰۶۱ - ۱۰۶۸ - نسخه در چهار جلد تقسیم شده است .
آغاز « بسمله ، سپاس و اقر خداوند تبارک و تعالی را که این
جهان و آن جهان آفرید و ما بندگان را اندر جهان بیدا کرد و نیک

اندیشگان و پدکرداران را پاداش و پادافراه برابر داشت آغاز
 کارنامه شاهان ازگرد آوریده ابو المنصور المعمری دستور منصور
 عبدالرزاق عبدالله فرخ اول « پایان مقدمه » . . . تمام شد
 فهرست پادشاهان . . . هر ملکی جداگانه پادشاهی از عهد سکندر
 و اهل عجم . شهر ذی القعدة سنه ۱۰۶۱ . « (شماره ۴۶۸)

آغاز متن « به بسم الله آغاز شهنامه را نعایم که او هست خلاق ما
 خداوند روزی ده دستگیر خداوند بخشنده راد و پیر
 خداوند جان و روان و خرد کزین بر تر اندیشه بر نگذرد »
 پایان « هزاران درود و هزاران سلام ز ما بر محمد علیه السلام »
 « تمت الكتاب . . . فی شهر محرم الحرام سنه ثمان و ستین و الف
 من الهجرة النبویه صلی الله علیه و آله اجمعین الطیبین الطاهیرین الحمد لله
 رب العالمین »

نسخه سال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته است و در
 حاشیه صفحه اول مهر اورا دارد .

(۳۰۲)

فردوسی

باندازه ۲۷۰ x ۴۴۰ - جلد مقوای ابره ساغری مشکی ترنج و
 نیمترنج و گوشه ضربی طلاپوش حاشیه بوته و دندان موشی مذهب ، -
 اندرون تیماج عنابی ترنج و نیم ترنج و حاشیه کرمک مذهب - کاغذ
 اصنهائی جدول زرین متن افشان غبار - عنوانها پشنگرف - دو صفحه اول
 متن و حاشیه مذهب مرصع عالی و در میان هر صفحه ۱۲ سطر باریک
 نوشته شده بین السطور طلا اندازی - صفحه اول متن شاهنامه حاشیه

بوته اندازی مذهب و دو صفحه اول بین السطور طلا اندازی و بین مصرعها
 نسمهٔ مرصع - یک سرنوح مذهب مرصع عالی - ۹۳ مجلس مینیاتور خوش
 - ۷۳۸ صفحه ، هر صفحه ۲۳ سطر ، هر سطر دو بیت ۱۴۲ میلیمتر -
 بخط نستعلیق کتابت جلی عالی - بدون رقم و احتمالا بخط عبدالرشید
 دیلمی - بدون تاریخ تحریر (نیمة اول قرن ۱۱) . (شماره ۴۷۱) .
 آغاز «سپاس و آفرین خدائی را که اینجهان و آنجهان آفرید...»
 آغاز کار شاهان از گرد آورده ابوالمنصورالمعمری دستور ابونصر
 عبدالرزاق بن عبدالله بن فرخ اول ایدون گوید در این نامه که تا جهان
 بود

پایان مقدمه «بادشاهی یزد گرد بسر شهریار از نسل خسرو
 پرویز که از شیرین بود ، بیست و هشت سال بود که آخر ملوک عجم بود .
 این بود فهرست پادشاهان ایران والله اعلم .»
 آغاز متن

« بنام خداوند جان و خرد کزین بر تر اندیشه نگذرد
 پایان « سوی نیکی و نیکنامی گرای جز این نیست توشه بدیگر سرای »
 نسخهٔ نا تمام و تا آخر داستان « هلاک شدن فربرز و گیروطوس
 و بیژن در برف » را دار است .

از متملکات میرزا مهدیخان نادری بوده و مهروی پشت صفحهٔ
 اول و آخر نسخه موجود است بسال ۱۲۳۲ از عرض فتحعلیشاه گذشته
 و بالای صفحه اول نام او بسفیدامه روی متن زر و در تریج نوشته شده است .
 بسال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و آخر نسخه بهرا را دارد .
 محتمل است نسخه برای شاه عباس صفوی تهیه شده باشد و در
 مجلس مینیاتور گاهی تصویر پادشاه با شباهت شاه عباس است ولیاس
 و کلاه اشخاص بسبک جامه و پوشش دوره آن پادشاه است .

فردوسی

باندازه ۱۹۰ × ۳۱۵ - جلد روغنی عالی که در بیرون و اندرون آن چهار مجلس از داستانهای شاهنامه تصویر شده و عطف تیماج مشکی بوته مذهب است - کاغذ اصفهانی جدول و کمند زرین - عنوانها - بشنگرف روی متن زرد در سرمخنها منقش - دو صفحه اول آغاز و آغاز متن شاهنامه متن و حاشیه بین السطور طلا اندازی حاشیه بوته اندازی مذهب - ۲ سرلوح بزرگ و یک کوچک مذهب مرصع خوش - ۹۱۰ صفحه هر صفحه ۳ سطر، هر سطر دو بیت ۱۳ میلیمتر - خط شکسته نستعلیق کتابت خفی عالی - رقم محمد رضا - تاریخ تحریر ۱۱۸۹ - (شماره ۴۶۹)

آغاز « سپاس و آفرین خدا بر اجل جلاله که این جهان و آن جهان آفرید و ما بندگانش را اندر جهان ... آغاز کارنامه شاهان از گرد آورنده ابوالمنصور المممری دستور ابومنصور عبدالرزاق فرخ اول ... »
 پایان مقدمه « یزدگرد شهبیار که آخر ملوک عجم است بیست سال بود. این است فهرست اسامی پادشاهان تم الذی باجه الکتاب
 والحمد لله رب العالمین . »

آغاز متن

« بنام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشه برنگذرد »
 پایان « هزاران درود و هزاران سلام ز ما بر محمد علیه السلام »
 « حسب انفرموده اسمعیل سلطان خبوشانی زید قدره العالی
 بتاريخ او اخر شهر رجب المرجب ۱۱۸۹ کتاب شاهنامه مزبور سمت اتمام
 پذیرفت این بنده مأمور تحریر و اتمام کتاب مزبور »

سایر کتب دیگر مشتمل بر خمسه نظامی و کلیات سعدی و دیوان خواجه حافظ و سبعة جاسی و انوار سهیلی که پیش از کتاب شاهنامه با تمام رسیده فرمودند... کتبه العبد الاقل محمد رضا عفی عنه»

بسال ۱۲۳۲ از عرض فتحعلیشاه گذشته و در حاشیه صفحه اول نام او بسفیداب روی متن زر در ترجی نوشته شده و سال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و در محل سرلوح مهر او هست .

(۳ - ۴)

فردوسی

باندازه ۱۸۳ x ۲۹۵ - جلد نقوای ابره ضربی زمینه زر تریج و سرتریج و گوشه و حاشیه متن لاجوردی برته زرین خوش، اندرون تیماج سرخ ساده کاغذ ترسۀ اصفهانی نباتی جدول و کمند زرین - عنوانها بسرخ - دو صفحه اول نسخه و دو صفحه اول متن شاهنامه و دو صفحه نیمه دوم شاهنامه متن و حاشیه مذهب مرصع عالی ، بین السطور طلا اندازی - ۳ سرلوح مذهب مرصع عالی - ۱۲۷۰ صفحه ، هر صفحه ۲۵ سطر ، هر سطر دو بیت ۱۱۲ سیلیمتر - خط شکسته نستعلیق کتابت عالی - رقم سیدعلی شیرازی - تاریخ تحریر سال ۱۲۶۲ - ۱۲۶۷ (شماره ۴۰۶۴) .

آغاز «بسم الله ، حمد و سپاس سر خدا برا عزوجل که هدای هر دو جهان و آفریننده زمین و زمان و روزی دهنده جانوران... بدان که چنین روایت کرده اند که ابو منصور ابن عبدالرزاق ابن عبدالله ابن فرخ...» پایان مقدمه «... این بود حقیقت حال فردوسی رحمة الله علیه در نظم شاهنامه و الله اعلم بحقایق الامور و منه التوفیق و الامتدانة . بدانکه لغاتی که فردوسی رحمة الله علیه در کتاب شاهنامه بزبان پهلوی درآورد

جملگی این است که در این اوراق ثبت نموده بترتیب حروف تہجی -
نوشتہ میشود ، باب الالف

آغاز متن .

« بنام خداوند جان و خرد کزین برتر اندیشہ برنگذرد »

« ز گفتار ایشان دلش تازمشد بیالید و بردیگر اندازہ شد .

بایان نیمہ اول کتاب

« بتاريخ غرة شهر ربيع الاول ۱۲۶۲ حسب الخواہش . - . میرزا علی

حفظہ اللہ تعالیٰ این لاشیئی فی الحقیقہ غرقہ بحر گنہ سید علی غفر اللہ ولوالدیہ

از تحریر این اوراق فارغ گردید . »

بایان نسخہ

« هزاران درود و هزاران سلام ز ما بر محمد علیہ السلام »

« بتاريخ روز پنجشنبه بیست و سوم شهر شوال الحکم ۱۲۶۷

حسب الخواہش میرزا علی حفظہ اللہ تعالیٰ از تحریر این کتاب مستطاب فارغ

گردید العبد الحقیر الفقیر غرقہ بحر گنہ سید علی محرر را بفاتحہ شاد

فرمایند . در پشت صفحہ اول متن شاہنامہ مہر و لیعہدی مظفر الدین شاہ است .

(۳۰۵)

۰۰

عنصری (ابوالقاسم حسن بن احمد)

(م ، ۴۳۱)

باندازہ ۱۶۵ x ۲۶۳ - جلد مقوای روغنی خوش بوم زیتونی

، برغش ، نرنج و حاشیہ سُدھب بوم سرخ ، اندرون بوم سرخ بوته گل نرگس -

صفحات تماماً متن و حاشیہ کاغذ متن سقرقندی زرفشان ، حاشیہ فرنگی

سبز رنگہ جدول و کمند زرین بین السطور تماماً طلا اندازی - عنوانها بسرخی

یک سطر کوچک مذهب مرصع خوش - ۴۸ صفحه ، هر صفحه ۱۴
سطر ، هر سطر یک بیت ۱۰۵ میلیمتر - خط نستعلیق نیمه دانگک عالی
رقم عبدالغفار تبریزی - تاریخ تحریر سال ۱۲۶۳ . (شماره ۶۳۷)
آغاز «بسمله

دل مرا عجب آید همی زکار هوا
که مشکبوی سلب گشت و مشکبوی صبا

پایان «هم سروروان وهم بت کاشغری

مرحوا را تو سخت نیکو بسری

«حسابالفرما بش و نبعید دولت بی زوال ناصرالدین میرزا . .

این اوراق به تنحیق بنده درگاه عبدالغفار تبریزی غفره نویه و سترعیویه
تحریر یافت سنه ۱۲۶۳ .

بتاریخ ۱۲۷۴ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و بالای صفحه اول
مهر او را دارد .

(۳۰۶)

عصری

باندازه ۱۳۵ × ۲۱۲ - جلد روغنی متوسط بوم حنائی ترنج و
سرترنج زمینه مشکی - کاغذ فرنگی الوان جدول و کمند زرین -
عنوانها بسرخ - ۱۶۵ صفحه ، هر صفحه ۱۳ سطر هر سطر یک بیت ۵۸
میلیمتر - خط شکسته نستعلیق کتابت خوش - بدون رقم - تاریخ تحریر
سال ۱۲۶۸ . (شماره ۴۶)

آغاز «بسمله

دل مرا عجب آید همی زکار هوا

که مشکبوی سلب گشت و مشکبوی صبا

پایان «همسروروان وهم بیت کاشغری

مرحوا را تو سحت نیکو بسری «

« دیوان عنصری بتاریخ بیستونینجم شهر محرم الحرام ۱۲۶۸

اتمام بذیرفت . »

(بعض اوراق مشوش است ، ولی کسر ندارد .)

بسال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و بالای صفحه اول

در محل سرلوح مهر او را دارد .

(۳۰۷)

عنصری

یا اندازه . ۱۳ × ۲۱۵ - جلد مساعری مشکی ترنج و سر ترنج و کنج
بریده منگنه ، اندرون تیماج ساده حنائی - کاغذ فرنگی آهار و مهره کشیده
جدول و کمند زرین - ۱۴۰ صفحه ، هر صفحه ۱۱ سطر ، هر سطر بک
بیت ۷۸ میلیمتر - خط نستعلیق نیم دودانگه خوش بدون رقم و تاریخ
تحریر (فون ۱۳) . (شماره ۴۵۴)

آغاز « بسمله

دل مرا عجب آبد همی ز کار هوا که مشکبوی سلب گشته مشکبوی صبا

پایان

«وقت طرب و نشاط و می خواستن است کاراستن سرو ز پیراستن است «

بس از صفحه ۹ و ۳ بک سقط دارد)

نسخه بسال ۱۲۹۸ از میرزا محمود وزیر خریداری شده است .

(۳۰۸)

قطران (ابومنصور بن منصور تبریزی)

(م، ۴۶۵)

باندازه ۱۳ × ۲۱۰ - جلد مقوای روغنی خوش بوم تریاکی
گل و بوته نقاشی، حاشیه بوم آلبالویی گل ریزه نقاشی، اندرون بوم
سرخ گل ترگس و شکوفه، حاشیه باریک مشکی مذهب - کاغذ فرنگی
الوان جدول و کمنده زرین عنوانها بسرخ - ۱۴۵ صفحه، هر صفحه ۱۵
سطر، هر سطر یک بیت ۶۵ میلیمتر - خط نستعلیق کتابت خفی خوش
رقم رضاقلی سرابی - تاریخ تحریر سال ۱۲۵۸. (شماره ۴۷۶)
آغاز « بسمله

فغان من همه زان زلف تابدار سیاه
که گاه پردۀ لاله است و گاه معجر ماه
« شهنشاه پو الخلیل آنکو هنرجسته عدویش زو
ملک جعفرکش از بازو برد اقبال و دین تمکین »

پایان

« حسب الحکم جهانمطاع اعلیحضرت شهریاری نوشته شد
در دست کمترین کاتب در گاه سلطانی رضاقلی سرابی، در روزیست و هشتم
شهر صفر المظفر در سال هزار و دو بیست و پنجاه و هشتم ۱۲۵۸ .
سال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و بالای صفحه اول
در محل سراوح مهراورا دارد .

(۳۰۹)

قطران

باندازه ۱۴ × ۲۳۵ - جلد مقوای روغنی خوش بوم زرک گل

و بوته نقاشی ، حاشیه بوم سرخ بوته ریژه، اندرون زمینه سرخ گل نوگس و شکوفه - کاغذ ترمه جدول و کمند زرین - دو صفحه اول متن و حاشیه بین السطور طلالاندازی ، حاشیه بوته اندازی مذهب - یک سر لوح مذهب متوسط - ۲ . ۳ صفحه ، هر صفحه ۱۰ سطر ، هر سطر یک بیت . ۸۰ میلیمتر خط نستعلیق تحریر کتابت متوسط - بدون رقم و تاریخ تحریر (قرن ۱۳) (شماره ۴۷۷)

آغاز « بسمله

فغان من همه از زلف تاپدار سیاه که گاه برده لاله است و گاه معجز ماه»
پایان

« باد یالا دسمنانش را زانده چون کمان

باد قامت دوستانش را زشادی چون خدنک»

ترتیب قطعات اشعار با نسخه شماره ۴۷۶ اختلاف دارد و معلوم است که از دو نسخه مختلف استنتاج شده اند .

در حدود سال ۱۲۵۹ در نعلک محسن نامی بوده (سجع مهراو «پنده احسان شاه رامحسن ۱۲۵۹») و بسال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و شت صفحه اول مهراو را دارد .

(۳۱۰)

متن

اسدی (علی بن ابونصر احمد بن منصور طوسی)

(م ، ۴۸۱)

باندازه ۱۹۰ × ۲۹۷ - جلد تیماج سرخ ساده جدول متگنه - کاغذ فرنگی آهار و سهره کشیده جدول و کمند زرین متن زرفشان غبار - دو صفحه اول بین السطور طلالاندازی و بین مصراعها تسمه مرصع متوسط

۳. صفحه ۴، هر صفحه ۱۷ سطر، هر سطر یک بیت ۸۱ میلیمتر - خط نستعلیق نیم دو دانگ عالی - بدون رقم و با احتمال قوی بخط میرزا محمد حسین کاتب السلطان شیرازی - بدون تاریخ (قرن ۱۳) - (شماره ۲۰۳)

آغاز «چو دریاست این گنبد نیلگون زمین چون جزیره میان اندرون» بابان «که تا زنده‌ام هیچ نازارمت برم رنج همواره نازارمت» بسال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و در حاشیهٔ صفحهٔ اول مهر او را دارد.

(۳۱۱)

ابومعین ناصر بن خسرو قبادیانی

(۴۸۱، م)

باندازه ۱۷۰ × ۲۸۲ - جلد میشن عنایی ثرنج و سر ثرنج و گوشه منگنه مذهب، اندرون و سجاف تیماج شمی ساده جدول، مذهب - کاغذ فستقی جدول کمند زرین عنوانها بشنگرف و لاجورد - بک سر لوح مذهب مرصع خوش - ۳۶ صفحه، هر صفحه ۱۶ سطر، هر سطر بک بیت - خط نستعلیق نیم دو دانگ متوسط - رقم محمد خوانساری - تاریخ تحریر ۱۲۵۳. (شماره ۵۷) نسخه مشتمل است بر:

(۱) مقدمهٔ مذکور

آغاز «بسمله، سیده الحکما و سند الشعرا حکیم ناصر خسرو علوی و هو ابوالمعین ناصر بن خسرو بن حارث بن علی بن محمد بن علی بن موسی الرضا علیه السلام. اصحاب سیر و ارباب خرد را در تحقیق حالات وی

اقوال است ... تفصیل این حالات که مجملآ مذکور شد از رساله وی که مسماست به « رساله الندامة فی زاد القيامة » [است] نیکو معلوم می شود ... و آن رساله ایست که در اواخر عمر تصنیف کرد و وقایع احوال خود را از اول عمر تا آن هنگام که در مغاره یمکان به عالم بقا توجه نموده در آنجا بمنصبه عرض نهاده و حقیر اعنی تقی الدین محمد الحسینی ترجمه آن رساله را در ذیل بیان حالات وی ایراد می نماید تا حقیقت مذهب و حالت وی بر ناظران این خلاصه دلگشا با واضحتترین وجهی لایح و ظاهر گردد بنه و جوده.

« مفتتح الرساله چنین میگوید بنده مغفرت طلبیام مرگناهان کبیره خود را و امیدوار از کرم خداوند سبحانه و تعالی عفو خطایای کثیره را ابوالمحمین ناصر بن خسرو العلوی . بعد از آنکه دست راست از چپ تمیز کردم

و در ضمن این مقدمه است : در فصل فی خطا بانه لایحیه - یا انخی روح من با ایمان مفارقت کند انشاء الله بامداد روز جمعه هیجدهم از ماه ربیع الاول در غاریمکان ... »
 پایان مقدمه .

« بیرون جستم ز بند هر مکر و حیل
 هر بند گشاده شد مگر بند اجل »

(۲) چند قصیده خارج از دیوان مدون
 آغاز :

« خداوندیکه در وحدت قدیم است از همه اشیا
 نه اندر وحدتش کثرت نه محدث را از وائها

پایان

« سخن حجت بوجه ملامت بشنو
 تا نعمانی بقیامت جری و جور یتیم »

این چند قصیده که حسب الحکم اعلیٰ حضرت شهریاری ... نوشته شد از ناصر خسرو هلموی است که در دیوان متعارف او میان خلق نبود. بتاريخ بیست و دویم صفر در دست کاتب حضرت سلطانی رضاقلی بانام رسید سته ۱۳۵۷»

(۳) متن دیوان

آغاز :

« دریند مدارا کن و دریند میان را دریند مکن تخیره طلب ملکات دارا »

پایان :

« که از دست لب و دندان ایشان بدندان دست لب باید گزیدن »

« نگارش این کتاب مستطاب بسعایت [کذا] و نیروی کلک ارادت

سلک بنده درگاه اقل عباد الله کاتب الحضرت السلطانی ... محمد

ابن مرحوم احسن الخطاطین ملاحسین الخوانساری غفرله صورت انجام

و سمت اتمام بذیرت و کان القراع فی شهر صفر المظفر من شهر

سنه ۱۲۵۳ من الهجرة ... والحمد لله رب العالمین .»

بسال ۱۲۸۲ از عرض ناصرالدین شاه گذشته و در بالای صفحه اول

مهر او را دارد .

(۳۱۲)

ناصر خسرو

باندازه ۱۵۰ x ۲۷۷ - جلد ماغری مشکی ساده اندرون تیماج

ساده حنائی - کاغذ ترمه جدول و کمنه زرین - دو صفحه اول نسخه

و دو صفحه آغاز دیوان ، متن و حاشیه بین السطور و مصراعها طلا اندازی

حاشیه بوته اندازی مذهب - عنوانها بعضی بسرخ - ۲ مهر لوح مذهب